

морально травмовану свідомість. У “Чумаках” бачимо цю готовність юрби сприйняти злочин, як моральний урок Хоми та Віталієві: “Петро. В’яжіть їх, волочіть їх по селу, давіть їх, щоб хоч злість зірвать! Та що там дивитися, виганяйте його з оселі, – продамо все! ... Пополупить би їх, щоб подохли обидва!” [3, 209]. За жанром цю п’єсу можна визначити як “сумну” комедію. Адже жителі села, які так пройнялися обуренням щодо бажання Хоми збагатитися, самі за задумом драматурга поклоняються грошам. Ця сюжетна ситуація водночас осмислена і безглузда. Осмислена тому, що і сам Хома і Настя “прокинулися” від сну власної совісті, нав’яного жагою збагачення та власними амбіціями. Проте люди діють не заради суспільної справедливості, а з міркувань особистої вигоди, чим програмують у майбутньому подібну ситуацію. Недарма ж автор закінчує комедію показовою сценою поклоніння грошам. Драматург піддає критиці суспільство, у якому цінність грошей та власних амбіцій переважає цінність родинного спілкування, людського життя, взаємоповаги та чесного імені. Гуманістичні ідеали в суспільстві утворюють лише тонкий шар цивілізованості, що приховує тотальну залежність людини від матеріальної сторони буття.

Список використаних джерел

1. Бабенко О. Про деякі доміанти творчості І. Тобілевича (Карпенка-Карого) – комедіографа /Олег Бабенко // Наукові записки: Серія: Філологічні науки (літературознавство) /Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка. – 2000. – Вип..27. – С.52-61.
2. Зверев А. Смеющийся век /А. Зверев // Вопросы литературы. – 2000. – №4. – С.3-37.
3. Карпенко-Карий І. Твори: В 3-х т. / І. Карпенко-Карий. – К.: Дніпро, 1985. Т.2. – 1985. – 351 с.
4. Карпенко-Карий І. Твори: В 3-х т. / І. Карпенко-Карий. – К.: Дніпро, 1985. Т.3. – 1985. – 373 с.
5. Культурне відродження в Україні: історія і сучасність [монографія /керівник авторського колективу А. І. Комаров, ред. Т. О. Сілаєвої]. – Львів: Астериск, 1993. – 224 с.
6. Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. Наш театр. /Іван Франко. – К.: Наукова думка, 1976-1984. – Т.28. – 1983. – 440 с.
7. Чугуй О. П. Класик української драматургії (До 125-річчя І. К. Карпенка-Карого (Тобілевича)) /О. П. Чугуй. – К., 1970. – 48 с.

Анотація. У статті йдеться про “серйозну” реалістичну комедію Івана Карпенка-Карого “Чумаки”, про художній план творення образів та ситуацій. Автор зауважує, що цей твір драматурга є новаторським змалюванням актуальних проблем через відтворення історичного фону та правдивим зображенням ментальності українців у просторі сатиричної літератури.

Ключові слова: “серйозна” комедія, історичний фон, актуальні проблеми, образи, ситуації.

Summary. The article tells about the serious realistic comedy of Ivan Karpenko-Karyi “Chumaku”, about the artistic plan of creating characters and situations. The author remarks that this work of the dramatist is innovatory describing of actual problems through the restoration of historical background and true to fact representation of the Ukrainian mentality in the area of satiric literature.

Key words: “serious” comedy, historical background, actual problems, characters, situations.

УДК: 811.161.2-11 (09)

ПАВЛОВА А.К.

МОВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОЦЕНТРИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ-ПОДАТКІВЦІВ: ДІАХРОНІЧНО-СИНХРОННИЙ АСПЕКТ

В умовах сучасних глобалізаційних процесів важливу роль відіграє національне виховання як організований суспільством вплив на індивіда. Сучасний соціум не може розвиватися без визначених ідеалів та цінностей, а також без шляхів і методів їх реалізації. Серед концептів національного виховання – культурно-історичний досвід українського народу, національні здобутки: національне сповіщає людині ідеал безсмертя і при цьому подає їх в інтимно-особистісному вірогідному вигляді [2, 20].

У процесі культуротворчості відбувається духовне становлення людини, вона піднімається на вищий щабель інтелектуального, культурного розвитку. Особистість починає пізнавати національне з раннього дитинства – родинні обереги, пісні, традиції, звичаї. Національне в цьому

аспекті постає соціокультурною даністю, допомагає сформувати риси національного характеру, світогляду, створити національне сприйняття довколишнього світу. Поруч із цим рідна мова відіграє важливу роль у формуванні націоцентричного світогляду особистості, а дослідження історії мови сприяє розумінню власної ролі у процесах державотворення.

Історію мови, концепти її суспільного значення досліджували В.Німчук [4], О.Ткаченко [8], О.Федик [9], Ю.Шевельов [13]. У своїх працях вони з'ясували трансформації семантики лексичних одиниць, роль понять “народ”, “нація”, “етнос” у лексико-семантичній організації наукового тексту, інтенційні значення у процесі комунікації, специфіку мови як знакової етносистеми. Однак поза увагою дослідників залишилися питання ролі мови у формуванні націоцентричного світогляду працівників податкової сфери. Це і зумовило актуальність нашого дослідження.

Мета цієї публікації полягає у з'ясуванні суспільно-креативної сутності мови як важливого концепту національного виховання працівників державної податкової служби, необхідності формування текстової компетентності, яка передбачає знання автором і адресатом комунікативно-прагматичних норм національного мовного спілкування.

Варто зауважити, що і на сучасному етапі саме через мову здійснюється пізнання надбань національної культури. Усна народна творчість синтезувала в собі концептуальні засади національного характеру, своєрідне світобачення та світовідчуття, етичне і естетичне. Тому важливе значення у процесі формування націоцентричного світогляду відіграє дослідження мовних особливостей фольклорного тексту. Асоціативне поле тексту можна сприймати у вигляді цілісної системи структурованих асоціацій. Ці асоціації можна співвіднести зі специфічними образними рівнями тексту. Крізь пісню, думу, легенду проступає і образ автора, рівні національної та етнічної ідентичності. Фольклорні тексти можна розглядати в аспекті цільових настанов. Зокрема, у пісні “Ой, Морозе, Морозенку...” виявилась авторська інтенція, спрямована на співпереживання із долею українського козацтва, сповнена гіркотою про Україну, про долю матерів. Важливим у дослідженні фольклорного тексту є комунікативно-прагматичний ефект, який полягає у сприйнятті нової інформації, емоційності, стимулюванні до подальших дій. Найвагомий вплив здійснювали ті народні пісні, які мали майстерно побудовану образну систему. У таких творах виявилася текстова компетентність авторів, які вміло синтезували мовленнєві стратегії і тактики.

У контексті дослідження ролі мови в процесі формування націоцентричного світогляду варто зауважити, що семантичними центрами і фольклорних, і літературних зразків є лексеми народ, Вітчизна, рідний край. Зокрема, у текстах І.Франка поняття “нація”, “народ” вживаються як синонімічні. І.Франко використовує лексему народ у значенні цілісного живого організму. Навіть у наукових текстах наявна метафоризація поняття “народ”, яке виокремлюється автором у системі інтенційних значень: “Простягніть отому бідному, горем битому народові помічну руку, без хитрощів, без задніх цілей, як брат братові, – а побачите, що народ зуміє бути вдячний” [12, 121].

Дослідник наукових текстів І.Франка Т.Панько зауважує, що учений-мислитель дивився на мову як засіб єднання людей, від роздумів про роль мови у житті суспільства переходив до вагомих питань філософії, історії, мистецтва, повертаючись і до проблем громадського життя. Акцентовано, що серед думок І.Франка про національність найбільше місця присвячено саме мові, яка постає в органічному зв'язку з сумним досвідом української нації [6, 84].

Безперечно, авторська інтенція нерозривно пов'язана з менталітетом. Сучасні дослідники стверджують, що менталітетом кожної нації визначається відображення мовних картин світу, які виокремлюють когнітивні, культурні та соціальні характеристики народу. Основними факторами при реконструкції мовної картини світу є врахування національної специфіки сприйняття реальної дійсності. Зокрема, світ, який створюється мовою, відображає характер рідної мови, перетворюючи практичні знання, набуті конкретними особистостями, у цілісний колективний досвід [3, 9 – 15].

Ці аспекти є надзвичайно важливими у процесі формування цілісної особистості майбутнього працівника, який здійснює державне завдання. Сучасний податківець повинен бути і психологом, і економістом, і педагогом, і бездоганим знавцем рідної мови, її історії з метою виокремлення її сутності як суспільно-креативної сили. Безперечно, мова і культура нерозривно пов'язані між собою. У цьому аспекті варто зауважити, що сучасні дослідники визначають основні принципи націогенезу, серед яких мова і культура посідають основне місце: “С чіткі принципи націогенезу: кожна нація постає на основі генетичного розвитку, духовно-звичаєвих традицій, мови, культури, суспільно-національної і державницької ідеологій” [1, 7].

Йдеться про те, що культуру можна розглядати як “складний феномен життя певної групи, етносу чи цивілізації, що являє собою збережені в колективній пам'яті способи матеріального і духовного усвідомлення світу, моделі його пізнання й інтерпретації, а також способи

колективного існування представників різних народів, одного етносу або певної його групи”. Мова, як відомо, є частиною культури поруч із свідомістю [5, 271].

Видатний філософ К.Фослер у своїй праці “Мовна спільнота і спільнота за інтересами” порушує проблему співвіднесеності у мові індивідуального та колективного, національного. Він зауважує, що національні і галузеві мови ніколи не існують відокремлено одна від одної, а постійно перебувають у взаємозв’язках. Філософ приходить до висновку, що галузева мова може створити і власний словник, і власну граматику, але вона не може витворити власний акцент [10, 94].

Коли звернутися до історії, то бачимо, що у XIV – XVIст. існувало багато видатних українців, які, підкреслюючи своє походження, додавали до своїх прізвищ етноніми – Русин, Роксолянин, Рутенець, хоча в той час усі писали свої твори латинською або польською мовою: Павло Русин із Кросна, Григорій Тичинський Рутенець, Туробіній Рутенець. Варто згадати і видатного публіциста середини XVIст. С. Оріховського-Роксолянина, якому належать визначні для того часу лінгвістично-світоглядні тези. Письменник пояснював свою відразу до католицького обряду тим, що там служба велася не національною мовою, а чужою латинською [14, 139].

Дослідники історії мови свідчать, що у цей час мови стали протилежними світами, вони слугували творенню нової концепції світу. Внаслідок цього відбувалося руйнування ідеї про те, що латинська або церковнослов’янська мова забезпечує обраним привілеї до пізнання онтологічної істини Всесвіту. Відбувся крах віри у те, що суспільство підпорядковане єдиному центрові – монархові і церкві. Отже, Реформація роз’єднала дві науки – історію та теологію. Почався етап друкування книг народними мовами, і усе це сприяло становленню мови як суспільно-креативної сили.

У другій половині XVI – першій половині XVIIст., у період між Люблінською (1569р.) та Берестейською (1596р.) уніями, існувала мовно-суспільна ієрархія. Чотири мови використовувались як літературні: українська, церковнослов’янська, польська, латинська. У другій половині XVIIст. використовувалась також і грецька мова, яка викладалася у навчальних закладах [13, 72].

З цього приводу К.Фослер зауважує: “Той, у кого вкрали земну батьківщину, знаходить у рідній мові душевну, яка завжди і всюди має смисловий зміст і тому знову може стати тілесною і земною” [10, 36]. Мова сприймається дослідником як естетичний медіум у культурно-історичному контексті, а також духовною своєрідністю та доцільним інструментом для творення і передачі духовних цінностей.

На думку К.Фослера, мова бере участь в естетичних досягненнях, прокладає дорогу всім передчуттям, бажанням і природним нахилам. Мова є тим інструментом, який несе за собою весь національний досвід і досягнення. Із попередника і послідовника вона перетворюється на піонера і хранителя національної духовності [10, 94].

Важливі національні надбання ми сприймаємо через рідну мову, яка пройшла складний і тернистий шлях. Головним суспільно-політичним стимулом до ствердження народної мови стала козаччина, оскільки виникає гетьманат як державна форма правління, а також відбуваються великі міграції населення під час визвольного руху 1648-1654 рр. Визвольна війна українського народу проти польської шляхти сприяла тому, що використання народної мови розширилося, оскільки вона стала мовою і простого люду, і гетьманів [11, 73]. У цей час мова стала на чолі народних змагань, зміцнився її статус. І хоча невдовзі політична незалежність зазнала краху, українська мова просувалася вище у своєму розвитку.

А далі настали інші часи. Інстинктивна потреба у зміні статусу мови виникла у той час, коли до українських земель надходять віяння класицизму (XVII – XVIII ст.) та романтизму (к. XVIII – поч. XIX ст.). Саме епоха романтизму сприяла духовному відродженню, оскільки в центрі цього феномену – утвердження національної мови як основи національної ідентичності [7, 23]. В умовах довготривалого колоніального поневолення України та її належності до різних імперій у різні часи ця ідеологема романтизму набула політичного змісту. Саме мова як суспільно-креативна сила почала готувати Україну до самостійності як держави. Видаються українські граматики, словники, виникає соціолінгвістична концепція Й.Левицького та правописна М.Шашкевича, з’являється поезія мислителя-державника Т.Шевченка, яка надихає українців і до наших днів: “Учітеся, брати мої, думайте, читайте...”. Ці настанови національного генія важливі і для представників специфічної сфери – податкової служби.

Отже, ділова мова податківців функціонує в межах загальнонаціональної мови і національної культури. Представники ДПС презентують своє володіння мовою на різних рівнях. І саме пізнання національної мови, її суспільно-креативної сутності важливе в тому аспекті, що податківці є представниками держави, виконавцями важливих державних завдань. У податкових органах володіння мовою і словом особливо необхідні працівникам управлінь і відділів, які безпосередньо працюють із платниками податків, займаються масово-роз’яснювальною роботою, зв’язками із

громадськості. Вони повинні вміти організувати і провести брифінг, прес-конференцію, підготувати прес-реліз для засобів масової інформації. Знати історію мови необхідно для вдосконалення власної компетентності, рівня володіння мовними засобами, а також усвідомлення свого місця і ролі у процесах державотворення.

На сучасному етапі національне виховання потребує формування у студентів-податківців не просто любові до батьківщини, а любові до батьківщини-України. І цей процес потребує філософсько-світоглядного осмислення культурної спадщини, культурно-мистецького насичення виховної системи, пізнання креативної сили мови.

А відтак без збереження української національної культури, рідної мови утвердження національної ідентичності неможливе. Мова у цьому аспекті повинна досліджуватись як така, що має універсальне буттєве значення для соціуму, який перебуває у стані націєтворення та самоствердження. Мова є тим засобом, який допомагає суспільству і кожному громадянину визначити своє гідне місце серед інших народів світу.

Список використаних джерел

1. Баган 2007: Баган О. Що нам дасть силу? / О.Баган // Газета "День" – 22.12.2007. – №225. – С.7.
2. Гачев 1988: Гачев Г. Национальные образы мира / Г.Гачев. – М., 1988. – 215 с.
3. Денисова 2005: Денисова С. Картина світу та суміжні поняття в зіставних дослідженнях / С.Денисова // Проблеми зіставної семантики. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2005. – Вип. 7. – С.9-15.
4. Німчук 1996: Німчук С. Конфесійне питання і українська мова к. XVI – поч. XVIIст. / С.Німчук // Берестейська унія і українська культура XVII ст. – Львів, 1996. – 116 с.
5. Озадовська 2007: Озадовська Л. Парадигма діалогічності в сучасному мисленні / Л.Озадовська. – К.: ПАРАПАН, 2007. – 220 с.
6. Панько 1992: Панько Т. Мова і нація в естетичній концепції Івана Франка / Т. Панько. – Львів: Світ, 1992. – 192 с.
7. Селіванова 2006: Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія: Полтава. Довкілля / О.Селіванова. – К., 2006. – 316 с.
8. Ткаченко 2004: Ткаченко О. Українська мова і мовне життя світу / О.Ткаченко. – К., 2004. – 216 с.
9. Федик 2000: Федик О. Мова як духовний адекват світу (дійсності) / О.Федик. – Л., 2000. – 156 с.
10. Фослер 1924: Фослер К. Мовна спільнота за інтересами / К.Фослер. – М., 1924. – 220 с.
11. Чепіга 1995: Чепіга І. Взаємодія української і церковнослов'янської мов XVI ст. (на матеріалах перекладів Євангелія) / І. Чепіга // Записки НТШ. Праці філологічної секції. – Львів, 1995. – Т. ССХХІХ. – 320 с.
12. Франко 1984: Франко І. Твори в п'ятдесяти томах / І. Франко. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 44(2): Економічні праці. – 695 с.
13. Шевельов 2002: Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Ю. Шевельов. – Харків, 2002. – 225 с.
14. Шевчук 2004: Шевчук В. Муза Роксоланська. Ренесанс. Бароко: [у 2 кн.] / В.Шевчук. – К., 2004. – Кн.1. – 136 с.

Анотація. У статті йдеться про роль мови у процесі формування націоцентричного світогляду студентів-податківців. Акцентовано, що в умовах сучасних глобалізаційних процесів важливу роль відіграє виокремлення суспільно-креативної сутності рідної мови. Мова має важливе універсальне значення у житті українського соціуму, зокрема для представників специфічної сфери – податкової служби.

Ключові слова: націоцентричний світогляд, націогенез, духовна культура, текстова компетентність, мовна картина світу.

Summary. The article highlights the role of a language in the process of nation-centered outlook forming of tax students. It is emphasized that amid the modern globalization process the definition of social and creative nature of native language plays an important role. Language is of paramount importance in Ukrainian society especially in such a particular field as tax service which represent a state, and the basic principle of its activity is value attitude toward personality.

Keywords: nation-centered outlook, text competency, language worldview, spiritual culture, tax service, intension.